

Pačesová, Jaroslava

K otázce palatálních okluzív v makedonštině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1963, vol. 12, iss. A11, pp. [73]-80

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100072>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAROSLAVA PAČESOVÁ

K OTÁZCE PALATÁLNÍCH OKLUZÍV V MAKEDONŠTINĚ

Palatální hlásky a zejména palatální okluzivy patří k nejobtížnější problematice makedonské fonetiky. Skutečnost, že způsob artikulace se u hlásek *t, d* mění od čistých plozív až po čisté afrikáty, že jejich výskyt je omezen a že se realizují většinou ve slovech přejatých vede k nutnosti podívat se podrobněji na otázku palatál v makedonštině a přihlédnout přitom k jazykům, v jejichž fonologických soustavách se palatální hlásky rovněž vyskytují. Jsou to vedle makedonštiny čeština, slovenština, maďarština, albánština a novořečtina. Geneticky jsou všechny tyto jazyky — s výjimkou maďarštiny — indoevropského typu. Z tohoto konstatování nelze ovšem vyvozovat závěry, poněvadž palatální hlásky se vyskytují i v jazycích jiných než indoevropských.¹

Přesvědčivější než genetický původ z fonologického hlediska je výskyt palatálních okluzív v paradigmatických spojeních s jinými palatálními fonémy. Srovnáním tohoto aspektu vidíme, že jazyky, které mají ve svém systému okluziv *t, d* mohou mít a zpravidla také mají, také palatální frikativu *j* (resp. její neznělou souhlásku párovou), dále palatální nazálu *ň* a konečně palatální laterálu *l'*.

Pro srovnání uvedu systémy palatálních hlásek v uvedených jazycích:

čeština:	makedonština:	albánština:
<p><i>t d</i> <i>j</i> <i>ň</i> —</p>	<p><i>t d</i> <i>j</i> <i>ň</i> <i>l'</i></p>	<p><i>t d</i> <i>j</i> <i>ň</i> —</p>
slovenština:	novořečtina:	maďarština:
<p><i>t d</i> <i>j</i> <i>ň</i> <i>l'</i></p>	<p><i>t d</i> <i>j j</i> <i>ň</i> <i>l'</i></p>	<p><i>t d</i> <i>j</i> <i>ň</i> —</p>

Ve všech uvedených jazycích se setkáme s palatálními okluzivami *t, d*, které jsou doprovázeny palatální nazálou *ň* a palatální frikativou *j*. V makedonštině, slovenštině a novořečtině je palatální řada rozšířena o palatální laterálu *l'*.

Při podrobnější klasifikaci makedonských palatálních hlásek by bylo třeba se hlouběji zamyslet nad palatální laterálou *l'*. Už skutečnost, že stupeň její palatálnosti je poměrně malý (ve srovnání s palatálností ostatních makedonských palatálních hlásek), že v dialektické výslovnosti je velmi často nahrazována *l* středním, nebo se

rozkládá ve skupinu *lj*, že její výskyt je omezen hláskovým kontextem i povahou slov a konečně i rozdílná grafika při jejím vyjadřování jistě nepřispívá ke stabilitě této hlásky v konsonantickém systému makedonštiny. Je otázkou, nepronikne-li depalatalizace měkkého *l'* do spisovného jazyka. Její likvidací by se pak makedonština zařadila mezi jazyky, jejichž palatální řada by byla zmenšena o dva členy (měkké *l'* a neznělé *j*) a vyrovnala by se pak systému palatál českých. K vyřešení této otázky by bylo třeba pečlivě prozkoumat povahu této hlásky v makedonských dialektech a zjistit její faktickou frekvenci ve výslovnosti současné generace.

Jen v jediném případě, a to u novořečtiny, se vyskytuje v systému palatál rovněž neznělý protějšek *j*.

Ponecháme prozatím stranou fonetické realizace i grafické označování palatálních okluzív *č*, *ď* (které je velmi často nevhodné a zkrsluje jak akustickou podobu, tak i jejich historický původ) a přihlédneme k jejich frekvenci v uvedených jazycích:

V češtině není výskyt palatálních okluzív hláskovým kontextem nijak omezen (s výjimkou hlásky *ď*, která alternuje s párovou neznělou *t* z asimilačních důvodů na konci slova a v neznělém hláskovém okolí).

Obě hlásky *č* i *ď* se mohou vyskytovat v sousedství palatál i velár, na začátku, uvnitř a hláska *č* i na konci slova, i když pro podrobnější klasifikaci by bylo třeba přihlédnout k charakteru slov, v nichž se tyto palatály realizují. ([dřilo], [ďelat], [dáběl], [dobnouti], [zdivo], [vděk]; [řelo], [řisknout], [řukat], [řtín], [řředří], [řet], [řet]).

Slovenština se ve výskytu palatálních okluzív shoduje s češtinou. Obě palatály se vyskytují v palatálním i velárním okolí, na začátku i uvnitř slova, před samohláskou i v sousedství konsonantů, zase ovšem s přihlédnutím ke znělostním poměrům sousedících souhlásek. Hláska *č* se pak realizuje i na konci slova: ([daleko], [chodit], [vdačnī]; [tichī], [zvířazit], [šťastnī], [nechat]).

V makedonštině se palatální ploziva *č* vyskytuje v palatálním i ve velárním okolí, na začátku, uvnitř i na konci slova. Nejvyšší frekvenci má uvnitř slova, a to zejména v intervokalickém postavení, ale její výskyt v sousedství konsonantů není vyloučen. Výskyt souhlásky *č* je však ve srovnání s jejím párovým protějškem omezen. Vyskytuje se sice rovněž na začátku a uvnitř slova, ale pouze v postavení před samohláskou (ať už velární nebo palatální), případně v sousedství slabičného *r*. ([řaja], [řebe], [řilim], [řařa], [mustařlija], [řulafka], [noř], *[mitit]; [řavol], [řubre], [řada], [řrda], [řrdosan].)

V albánštině nejsou palatální okluzívy nijak vzácné a mohou se vyskytovat ve všech pozicích, i když jejich spojení se samohláskami je nejčastější. Na rozdíl od dosud uvedených jazyků je v albánštině možná i realizace znělé palatální okluzívy i na konci slova, protože protiklad znělosti není v této pozici neutralizován.² (Podle V. Bubna se však znělé souhlásky na konci slov realizují pouze v severním dialektu albánském, nikoliv v jižním, který dal základ ke spisovné výslovnosti albánské.) ([řark], [řiter], [řelř], [řuř], [řtue], [mbikřur], [bařø]; [řak], [aldebrik], [andinar], [grid].)

Novořečtina se ve svém vývoji podstatně odlišila od řečtiny antické, která ve svém konsonantickém systému palatální okluzívy neměla. Novořečtina je svým nynějším systémem palatálních hlásek daleko blíží systémům jiných balkánských jazyků než antické řečtině. I ve výskytu palatálních exploziv se novořečtina shoduje s uvedenými jazyky pouze s výjimkou, že ani znělá, ani neznělá palatální okluzíva se nerealizuje na konci slova. Spojení se souhláskami je u palatálních okluzív docela

dobře možné, i když jejich spojení se samohláskami je častější. ([t̪e], [t̪enos], [vart̪es], [ast̪imos], [art̪etos]; [d̪emi], [anand̪i], [evandel̪ismos].)

V maďarštině je třeba přihlídnout k výskytu palatálních okluzív odděleně. I když je možno obecně konstatovat, že obě hlásky se mohou realizovat ve všech pozicích (jak na začátku, uvnitř i na konci slov), přece jen je značný rozdíl v jejich frekvenci v jednotlivých pozicích. Neznělá palatála *t̪* je totiž svým výskytem na počátku slova omezena pouze na jediný výraz ([t̪úk] a jeho odvozeniny [t̪úkborító], [t̪úkkesi]). Neuvádím tu interjekce [t̪uhaj!] a [t̪uh], protože slova interjekční a emocionální vyžadují zvláštní ohodnocení i pokud se týče hláskového materiálu. Také výskyt *t̪* na konci slova v maďarštině je velmi vzácný [fíffirít]. Uvnitř slova se však palatální *t̪* vyskytuje často a není hláskovým kontextem omežováno. ([báta], [gaťasar], [fat̪laš].) Hlásky *d̪* je v maďarštině daleko více využita a může se vyskytovat v jakémkoliv hláskovém okolí. ([dujtemén], [d̪ond̪], [jobad̪šág], [hoďne], [lagmad̪ag], [néd̪], [vold̪], [t̪árd̪].) Z uvedených příkladů je zřejmo, že i v maďarštině, podobně jako tomu bylo v albánštině, se znělá hlásky realizuje i na konci slova a protikladu znělost / neznělost je tu funkčně využito.³ Obě palatální plozívy se v maďarštině realizují i v geminované podobě, což u jiných jazyků — pokud vím — není např. [fit̪t̪], [jed̪d̪úry] atd.⁴

Přo úplnost je třeba přihlídnout i ke dvěma jazykům, které s Makedonií geograficky sousedí. Je to bulharština a srbocharvátština. Bulharština ve svém konsonantickém repertoáru nemá pravé hlásky palatální, ale pouze palatalizované a o jejich počtu a funkční hodnotě nebylo dosud pro spisovnou bulharštinu uspokojivě rozhodnuto. Svým výskytem jsou palatalizované okluzívy omezeny. Realizují se pouze před samohláskami zadní řady.⁵

Srbocharvátština však má ve svém souhláskovém systému čisté palatály *-j-*, *-ň* a *-l'*. Jejich přítomnost by mohla vést k domněnce, že zde budou zastoupeny i palatální okluzívy *t̪* a *d̪*. Místo nich však zde najdeme palatální afrikáty *č'* a *ž'* jako protiklady k tvrdým afrikátám *č*, *ž*. Srbocharvátština má tedy systém s palatálními afrikátami, které zastupují palatální plozívy v makedonštině a u jmenovaných jazyků.

č'	ž'
	j
	ň
	l'

Sr. např. makedonské [sveťa], [kuťa], [meda] se srbocharvátským [sveč'a], [kuč'a], [mež'a]. Tyto palatální afrikáty nejsou ve svém výskytu nijak omežovány a mají v srbocharvátštině značnou frekvenci. Srovnání makedonských palatál *t̪*, *d̪* se srbocharvátskými *č'*, *ž'* ukazuje stejný paralelismus plozív a afrikát, jaký existoval již mezi sanskrtem a moderní indoaryanštinou. Nemůžeme zde však mluvit o změně plozívy v afrikátu, poněvadž oba páry slovanských fonémů předpokládají historicky *t + j*, resp. *d + j*. Srbské *č'*, *ž'* však může reprezentovat i původní *k*, *g*, zvláště ve slovech přejatých [č'ílím], [ž'eneral]. Podobný paralelismus může existovat i uvnitř jednoho jazyka. Tak např. v albánštině v severním dialektu se realizují hlásky *č'*, *ž'* podobně jako srbocharvátské palatální afrikáty, zatímco v jižním dialektu se tyto hlásky realizují jako čisté palatální okluzívy. I v dialektech jiných jazyků najdeme substituce palatálních okluzív palatálními afrikátami, i když stupeň jejich afrikace není vždy stejný. Tak ve slovenských dialektech najdeme doklady na změnu *t̪* v *č*,

stejně tak v lašském nářečí se realizují různé stupně palatálních afrikát polského nebo srbocharvátského typu na místě palatálních plozív.⁶

— — — —

Fonetická realizace palatálních okluzív v makedonštině je typickým rysem, jímž se tento jazyk liší od ostatních slovanských jazyků, zejména pak od bulharštiny a srbocharváštiny. Dosavadní popisy těchto hlásek jsou značně nejednotné.

Horace Lunt⁷ definuje hlásku *ʎ* jako „palatální, neznělou explozivú“, *ɖ* pak jako její znělý protějšek. V poznámkách však uvádí, že výslovnost těchto hlásek se mění od čisté explozivy *ʎ* resp. *ɖ* až k afrikátě *ʎʃ* resp. *ɖʃ*.

W. K. Matthews⁸ řadí makedonské *ʎ*, *ɖ* rovněž mezi „hlásky závěrové“, při jejich popisu však konstatuje, že jejich artikulace kolísá mezi čistými plozívami a afrikátami srbského a polského typu.

Blaže Koneski⁹ zařazuje hlásky *ʎ*, *ɖ* do skupiny „hlásek polozávěrových“ (pregradno-tesninskite soglaski — afrikatite), která je v makedonštině podle jeho názorů reprezentována těmito konsonanty: *c/3*, *č/ž*, *t/d*. V popisu pak mluví o „větší úžinovitosti“, která odděluje hlásky *ʎ*, *ɖ* ve skupinách *ti*, *di* (*te*, *de*) od *k*, *g* ve stejných skupinách.¹⁰ V této pozici jsou totiž *ʎ*, *ɖ* a *k'*, *g'* v dialektické výslovnosti směřovány, ve spisovné výslovnosti však všechny uvedené hlásky reprezentují samostatné fonémy a liší významy slov. ([kuti], [kuki], [lađi], [lagi]). Je to, podle názoru Koneského, právě „pogolema strujnost“, která odděluje hlásky *ʎ*, *ɖ* od *k*, *g* v palatálním okolí a která je typická pro spisovný jazyk, zatímco v dialektech existuje celá řada variant od změkčeného *k'*, *g'* až po hlásky, jejichž místo artikulační je na tvrdém patře a jejichž tvoření je provázáno značným třecím šumem, při čemž hlásky typu afrikát převažují v oblastech sousedících se Srbskem, hlásky typu velárního okluzív pak v oblastech, sousedících s Bulharskem. (V prilepském dialektu se změna *ʎ* v *ʎ'* provedla důsledně u generace rozené po roce 1930.) Někdy dochází k disimilaci, při níž se *ʎ* mění v *ʃ* ([sveŋnik] → [sveŋnik], [pomot], [pomoten] → [pomotš], [pomotšen]). Významově rozlišena je dvojice [nemošen], — [nemošna] (nemocný) a [nemotšen], — [nemotna] (slabý). Několik slov původně dialektických proniklo do spisovného jazyka: [maštea] — [maŋea], [maštenica] — [matŋenica], [imaštif] — [imatŋen]. O změně *ʎ* v *ʃ* a *ɖ* v *žđ* případně *š* a *ž* mluví též Koneski.¹¹ Srovnej i Horálek, K otázce palatálních souhlásek v bulharštině.¹²

Emanuel Šrámek¹³ při popisu makedonské oblasti Boboščica definuje palatály *ʎ*, *ɖ* jako „hlásky okluzivní“, při čemž závěr provádí hřbet jazyka. Závěr je však ve střední části oslaben. Šrámkovy palatogramy však ještě stále ukazují na způsob artikulace hlásek závěrových, nikoliv polozávěrových nebo dokonce úžinových. (Doklady skiagrafické Šrámek nemá.)

B. Vidoeski¹⁴ ve své studii „Govorot i toponimijata na kičevskie sela od tajmiškata grupa“ definuje „afrikáty“ *ʎ*, *ɖ* jako hlásky převážně frikativní, tvrdopatrové, které se svou artikulací nijak neliší od *ʎ*, *ɖ* ve spisovné makedonštině.

Je to bezesporu artikulační podstata těchto palatálních souhlásek v makedonštině, která vede k nejednotným, někdy dokonce i protichůdným tvrzením o jejich klasifikaci. Na základě výsledků experimentálních výzkumů, které byly provedeny v pražské a brněnské fonetické laboratoři a na radiologické klinice v Hradci Králové lze artikulaci makedonských palatál popsat asi takto: makedonské *ʎ*, *ɖ* jsou v prvních fázích hlásky okluzivní, v dalších fázích přecházejí v palatální afrikáty a teprve pak navazují na následující samohlásky. Při velmi pomalém členění hlásek *ʎ*, *ɖ*

a jejich napojením na samohlásku vypadá sled asi takto: *t, t, t, č', č', č', a, a* resp. *d, d, d, ž', ž', a, a*.

K prozkoumání jednotlivých fází těchto hlásek byla kromě běžných experimentálních metod aplikována analýza oscilografických křivek, získaných z magnetofonových smyček pomocí segmentátoru.¹⁶ Pro srovnání bylo stejné metody použito k analýze českého *t, d* a bulharského *t* a *d*. Z oscilogramů je zřejmo, že české *t, d* zůstávají na rozdíl od makedonských *t, d* palatálními okluzivami v průběhu celé artikulace a navazují přímo na sousední samohlásky bez třetího šumu:

jednotlivé fáze českých palatál *t, d* po rozložení segmentátorem mají asi tento sled: *t, t, t, t, t, a, a* resp. *d, d, d, d, d, a, a*. Bulharské *t', d'*, se při oscilografickém rozboru jeví jako hlásky okluzivní a to v počátečních fázích jako hlásky tvrdé, pak měkké a konečně přecházejí přes *j*-ový prvek k samohlásce. Odtud zřejmě vzniká názor, že bulharština nemá ve svém systému hlásky měkké, že totiž tzv. palatalizované hlásky v bulharštině nejsou nic jiného než spojení hlásky tvrdé + *j*. (Tento názor zastává i K. Horálek.) Sled jednotlivých fází u palatalizovaných okluziv v bulharštině je na oscilografu asi tento: *t, t, t', t', t', j, j, u, u*, resp. *d, d, d', d', d', j, j, a, a*.

Srovnáním skiagramů a palatogramů palatálních hlásek *t, d* se ukáží další rozdíly v jazycích, v nichž se tyto hlásky realizují. Svým způsobem artikulace se makedonské *t, d* blíží nejvíce českému *t, d* případně slovenskému *t, d*. Hrot jazyka je totiž při artikulaci *t, d* v těchto jazycích dole a opírá se o spodní řezáky, zatímco hřbet jazyka provádí závěr na tvrdém patře.¹⁶ Na rozdíl od češtiny je však v makedonštině tento závěr oslaben. V bulharštině, ruštině a polštině je naproti tomu špička jazyka opřena o horní řezáky a závěr — ve srovnání se závěrem *t, d* českého a makedonského slabší — je proveden proti zubům, dásním a části tvrdého patra.¹⁷

I v zapojení rtů do artikulace palatálních hlásek jsou patrné rozdíly. Zatímco v češtině, slovenštině a bulharštině tvoří rty pouze pasivní štěrbinu pro výdechový proud, v makedonštině a v ruštině jsou rty do artikulace aktivně zapojeny mírným vypulpením kupředu, tedy podobně, jako je tomu při artikulaci rtů při afrikátách. Afrikace je společným rysem *t, d* makedonského a *t', d'* ruského.¹⁸

Pokud se týče stupně palatalizace u hlásek *t, d* v uvedených jazycích, je zase rozdílný. Největšího stupně palatálnosti dosahují palatální okluzivy české. Slovenské *t, d* jsou již ve srovnání s češtinou poněkud tvrdší. Makedonština se stupněm palatálnosti téměř vyrovná češtině. Srovnání ruských, polských a bulharských palatalizovaných okluziv ukazuje na nejnižší stupeň palatálnosti pro bulharštinu. Tuto skutečnost konstatují ve svých studiích Stojkov, Andrejčin, Balan, Frinta, Broch, Ekblom, Mladenov, Rozwadowski, jen Bezikovič však vysvětluje větší stupeň měkkosti v ruštině oproti bulharštině přítomností frikativního prvku při artikulaci těchto hlásek v ruštině a její neexistenci v bulharštině. Malý stupeň palatálnosti v bulharštině vede k názoru, že hlásky v bulharštině nejsou vůbec palatalizované, že jde pouze o spojení hlásky tvrdé + *j*.¹⁹

Výsledky mých experimentálních výzkumů však tuto teorii nepotvrzují. I když u bulharských subjektů, jejichž výslovnost jsem zkoumala, byly počáteční fáze tvrdé, další fáze hlásek *t', d'* však vykazovala měkkostní element, jasný v akustickém dojmu ze segmentátoru i patrný ze záznamu oscilografického. Stejně patrný byl i prvek *j*-ový. Metoda skiografická a zejména pak přímé pozorování průřezu mluvidel na štítě ukázala další důležitý rozdíl mezi kombinací tvrdé hlásky + *j*, a kombinací palatalizované hlásky + *j*-ový prvek. Nejjasněji vyvstává tento rozdíl u hlásek labiálních. Zatímco v češtině při kombinaci hláskových skupin *b + j*,

$v + j$ atd. [bježet], [vjera] vytváří rty závěr, jazyk spočívá klidně ve spodině ústní a teprve při detensi hlásky labiální se připraví a provede artikulaci frikativní palatály j , v bulharštině artikulují oba jmenované mluvní orgány simultánně, rty provádějí závěr a jazyk současně zaujímá postavení typické pro palatální frikativu j .²⁰ Moje výsledky jsou ve shodě s předním bulharským fonetikem Stojko Stojkovem, který se otázkou měkkých souhlásek v bulharštině velmi podrobně zajímal a poznámky k nim najdeme takřka ve všech jeho pracích.²¹ I ve druhém přepracovaném vydání své bulharské fonetiky (Sofia 1961, str. 83) trvá na realizaci měkkých souhlásek v bulharštině. Mluví tu o dvou typech měkkých souhlásek: „jednofokusnité“ — mající jediný artikulační fokus, který se realizuje v oblasti alveol, tvrdého nebo měkkého patra (např. $t', d', n', k', g,$) a „dvufokusnité“ se dvěma fokusy, z nichž fokus druhý se realizuje na patře, zatímco fokus první je prováděn některými jinými mluvními orgány, např. rty (p', b', f', v'). Fonologicky oba tyto typy měkkých hlásek tvoří jedinou skupinu hlásek palatálních v protikladu k hláskám tvrdým. Je škoda, že Stojkov neuvádí ve svých konkrétní příklady s hláskovými kontexty, na nichž podstatu měkkých hlásek zkoumal. I když na základě aplikací nejnovějších experimentálních metod můžeme zjistit palatalizovanost nebo nepalatalizovanost u hlásek, k definitivnímu stanovení klasifikace měkkých souhlásek v bulharštině bude třeba podrobně prozkoumat charakteristiku bulharských hlásek v různém hláskovém okolí, přihlídnout přitom k povaze slov, v nichž se tyto hlásky realizují a zabývat se pozorně i otázkou vzájemného působení dialektů východních a západních, v nichž jsou systémy palatálních hlásek odlišné. I když základem výslovnosti spisovné bulharštiny je nářečí východní, bude třeba přihlídnout i k prvkům nářečí západního už proto, že hlavní město Bulharska jako středisko bulharské vzdělanosti leží v oblasti západní.

POZNÁMKY

¹ Tyto jazyky zde neuvádím, stejně jako neuvádím skupinu baltskou (lotyštinu), která má v svém konsonantickém repertoáru rovněž palatální hlásky. V této práci m i šlo prozatím osrovnán jazyků, které se realizují v nejbližším okolí Makedonie.

² Srovnej tu V. Buben *Problém spisovné albánštiny*, Časopis pro moderní filologii 37, 1955, str. 14—22.

³ Srovnej tu B. Hála, *Úvod do fonetiky*, Praha 1948, str. 59.

⁴ Ke geminaci maďarských souhlásek srovnej B. Hála *Fonetické obrazy hlásek českých, slovenských, francouzských, německých, ruských, polských, anglických, maďarských a španělských, spolu se srovnávacím popisem výslovnosti*, Praha 1960, str. 59. Dále W. K. Matthews *The Phonemes of Literary Macedonian*, Le maitre Phonétique, str. 4.

⁵ K otázce výskytu bulharských měkkých souhlásek srovnej: K. Horálek, *K otázce palatálních souhlásek v bulharštině*, Slavia 20, 1951, str. 57—60, a *K otázce měkkosti korelace souhláskové ve spisovné bulharštině*, Časopis pro moderní filologii č. 28, 1942, str. 362. Dále E. I. Bezikovič, *Bolgarskij jazyk*, Leningrad 1957, str. 13, dále V. Isačenko, *Fonetika spisovnej ruštiny*, Bratislava 1947, str. 115.

⁶ K otázce výskytu palatálních afrikát v lašském nářečí srovnej: A. Lamprecht, *Středopavská nářečí*, Opava 1953.

⁷ Horace Lunt: *Grammar of the Macedonian Literary Language*, Skopje 1952, str. 12.

⁸ W. K. Matthews: *The Phonemes of Literary Macedonian*, Le maitre Phonétique, str. 3.

⁹ Bl. Koneski: *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik I.—II.* Skopje 1952—1954, str. 89.

¹⁰ Té skutečnosti, že měkké k', g' , jsou pravé palatály, které se velmi blíží palatálám t, d , jak způsobem artikulace, tak i místem i podle akustického dojmu, byla v literatuře věnována značná pozornost. Srovnej např. Stojkov: *Uvod v bälgarskata fonetika*, Sofia 1955, str. 57, B. Hála: *Uvod (viz pozn. 3)* str. 102, O. Broch: *Očerk fiziologii slavjanskoj reči*, Peterburg, 1910, str. 74, R. Ekblom: *Zur bulgarischen Aussprache*, Uppsala, 1917, str. 160. — Jistý artikulační i akustický

rozdíl tu však je. Srovnej B. Hála, recense Stojkovovy práce Bálgarski knižoven izgovor, Český časopis filologický II., 1944, str. 25.

¹¹ Srovnej B. Koneski, *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik I.*, Skopje 1952, str. 95.

¹² Viz K. Horálek, *K otázce palat. souhl. v b.* (v pozn. 5) str. 58.

¹³ E. Šrámek, *Le parler de Boboštica en Albanie*, Revue des Études Slaves XIV, 1934, fasc. 3—4.

¹⁴ B. Vidoeski, *Govorot i toponimijata na kičevskite sela od tajmiškata grupa*, Makedonski jazik, 1957, str. 20.

¹⁵ K podrobnějšímu popisu segmentátoru, který sestrojil dr. Přemysl Janota v pražské fonetické laboratoři viz: Janota—Rompfortl, *Ein Beitrag zur phonetischen Methodik*. (Die Gehöranalyse als Bestandteil der experimental phonetischen Forschung), Acta Universitatis Carolinae, Philologica No 1, s. 17—28.

¹⁶ K otázce způsobu tvoření palatálních hlásek srovnej: B. Hála, *Úvod* (v pozn. 3) str. 111, 127, B. Hála, *Základy spisovné výslovnosti slovenské*, Praha 1929, str. 33, V. Isačenko, *Fonetika* (v pozn. 5) str. 114.

¹⁷ Srovnej Stojkov, *Bálgarski knižoven izgovor*, Sbornik na Bálgarskata akademija na naukite i izkustva, XXVII-3, Sofia 1942, str. 39, V. Isačenko, *Fonetika spis. r.* (v pozn. 5) str. 114, Bogorodickij však předpokládá i pro artikulaci ruských *č', d'* špičku jazyka u dolních řezáků, viz jeho spis *Fonetika ruskogo jazyka v svete experimentalnych dannych*, Kazaň, 1930, str. 132 a 151 a *Očerki po jazykovedeniju i ruskommu jazyku*, Moskva 1939, str. 21. Skiagramy H. Koneczné to však nepotvrzují: viz Koneczna—Zawadowski, *Obrazy rentgenograficzne glosek rossyjskich*, Varšava 1956, str. 79.

¹⁸ O „lehkém přízvuku“ *c* a *z* u ruských *č'* a *d'* mluví E. I. Bezikovič, (v pozn. 5) str. 14, V. Isačenko, *Fonetika* (v pozn. 5) str. 114. Autor se tu zmiňuje o asibilaci ruských *č', d'*, která vyvolává akustický dojem jako *č', d'*. S podobným jevem se ostatně setkáváme i v některých slovenských dialektch, srovnej např. [c'icho] místo spisovného [ticho], viz Hála *Základy* (v pozn. 16) str. 33, Isačenko, *Fonetika* (v. výše) str. 115, Stanislav, *Liptovské nářečia*, Bratislava 1932, str. 79; o změně palatalizovaného *č', d', v c', z'* mluví též Horálek, *O novou srovnávací mluvnici slovanských jazyků*, Slavia 24, 1955, str. 380.

¹⁹ O otázce stupně palatálnosti ve slovanských jazycích viz Stojkov, *B. kn. izgovor* (viz pozn. 17) str. 39, *Palatální souhlásky ve spisovné bulharštině*, Slavia 19, 1949/50, str. 76 *Palatálnite ságlasni v bálgarskija knižoven ezik*, Sofia 1952, srovnej též referát A. Frinty, Slavia 22, 1953, s. 693—694, dále Frinta, *Shody jazyka bulharského s českým*, Sbornik v čest na akad. A. Teodorov-Balan, Sofia 1955, s. 395, T. Balan, *Bálgarska gramatika*, Sofia 1930, str. 68, L. Andrejčičin, *Osnovna bálgarska gramatika*, Sofia 1944, str. 53, O. Broch, *Slavische Phonetik*, Heidelberg 1911 a *Očerki* (v pozn. 10), str. 154, R. Ekblom (v pozn. 10) s. 163, Mladenov, *Gramatika na bálgarskija ezik*, Sofia 1939, str. 28, A. Rozwadowski, *Przyczynke do fonetyki wymowy bulgarskiej*, Rocznik slawistyczny IV, 1911, str. 55, E. I. Bezikovič (v pozn. 5) str. 14.

²⁰ Z pedagogické praxe je známo, že bulharští studenti substituuji českou skupinu hlásek tvrdých $\pm j \pm$ samohláskou hláskou palatalizovanou \pm samohláskou, a naopak, čeští studenti bulharskou, resp. ruskou palatalizovanou souhláskou \pm samohláskou skupinou souhláskou tvrdá $\pm \pm j \pm$ samohláskou. Akustický rozdíl je patrný i prostým uchem.

²¹ Srovnej Stojko Stojkov, *Uvod* (v pozn. 10) 2. vydání Sofia 1961, *Bálgarski knižoven izgovor*, Sbornik na Bálgarskata akademija na naukite i izkustva, XXVII-3, Sofia 1942, *Palatální souhlásky ve spisovné bulharštině*, Slavia 19, 1949/50, *Palatálnite ságlasni v bálgarskija knižoven ezik*, Sofia 1952, sr. též referát A. Frinty, Slavia 22, 1953, s. 693—694, *Problémy bulharské spisovné výslovnosti*, Časopis pro moderní filologii 33, 1950, 49 nn.

ON THE QUESTION OF MACEDONIAN PALATAL PLOSIVES

The author endeavours to establish the characteristics of the Macedonian palatal plosives *t, d*, paying due regard to their function in the language. As the phonetic implementation of palatal plosives is an important feature distinguishing Macedonian from the other Slavonic languages of the Southern group, and as the existing descriptions of these sounds widely differ or are even contradictory, the author presents the results of her own experimental research, comparing them with those so far published. In order to make the characteristics of the studied palatals stand out with even greater clearness, she compares the sounds with their counterparts in other Slavonic languages, especially in Czech and Bulgarian.

Translated by Jan Fírbas

К ВОПРОСУ О ПАЛАТАЛЬНЫХ СМЫЧНЫХ В МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКЕ

В своей работе автор обращает внимание на характеристику палатальных смычных *ʃ*, *ʒ*, в македонском языке, учитывая при этом их использование в языке с точки зрения их функций. Так как именно фонетическая реализация палатальных смычных отличает македонский от остальных южнославянских языков и ввиду того что существующие до сих пор описания этих звуков в значительной мере неодинаковы и часто даже противоречат друг другу, автор приводит результаты своих экспериментальных исследований, сравнивая их с результатами, опубликованными до сих пор. Чтобы объяснить различия, автор сравнивает рассматриваемые палатальные звуки с соответствующими им звуками в других языках, в особенности в чешском и в болгарском.

Перевел С. Жаж